

A számvetés poézise

Kapcsolódó tanulmány Böszörményi Zoltán *Soha véget nem érő szeretkezés* című verseskötetéhez

Böszörményi Zoltán *Soha véget nem érő szeretkezés* című verseskötete¹ voltaképpen nem más, mint az érett költő számvetése saját életével és az emberi létezéssel általában, illetve eddigi, leginkább a későmodernség poétikáját követő, filozófiai-humanista költészetének szintézise. A kötet cím ugyan elsőre szerelmes-erotikus tematikát sejtet olvasójával, melyet a szerzőre jellemző módon ugyan megtalálunk a könyvben, ám ugyanakkor e meditatív-intellektuális-filozofikus versgyűjtemény mindezen jóval túlmutat.

A kötet négy ciklusra tagolódik, melyből az első, a *Simogató* valóban szerelmes-erotikus líra, melyben a költői beszélő a szerelemben, a szeretett nőben, két ember testi-lelki egyesülésében, a meghittségben és az intimitásban keresi a megnyugvást, a boldogságot. Bár szubjektív értékítélet, de a ciklusból *Novemberi elégia* című verset emelném ki és idézném teljes terjedelmében:

Novemberi elégia

Az élet kies halmai fölött
madár száll,
ez a szárnyalás
maga a szabadság, mondanád,
bejárod a dombokat,
hogy üres völgyekbe érhesz,
a történések törmelékei felett
csak a gondolat éhes
verebei suhannak át,
tüzesen fellobog a láthatár.

¹ Hivatkozott kiadás: BÖSZÖRMÉNYI Zoltán, *Soha véget nem érő szeretkezés*, Budapest, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2018.

Mi céltól célíg vezet,
s benned utakat, hidakat emel,
utánzata a kinti létnek;
a nyugös természeté e mell.
Belőle táplálkozol, tejét kortyolod,
szavaidat ebbe mártod.
Sebeid kötszerére csepegteted
fűszeres álmod,
a bizakodás könnyű deszkáiból ácsolsz
magad fölé eget.

Nyarak ékes kalásza hullat magot,
vidámsága őszbe borul.
A magány száraz gallyait égetik a kertben,
arcodra savas pernyéje hull.
Mint árva, ha éhes, és kenyérért kebelre szorul,
még imádsz-e úgy?

Az elégia, mint műfaj, Böszörményi Zoltán költészetére amúgy is igen jellemző. E versben, és a ciklus más költeményeiben is (pl. a *Magamban felnevellek*, *Simogató*, vagy éppenséggel a *Szerelem Velencében* címet viselő szövegekben) nem a friss benyomásokból közvetlenül fakadó érzelmek, hanem sokkal inkább a visszaidézett benyomások, a lelki szemlélődés, a visszaemlékezésből érzelmek dominálnak és nyernek kifejezést. A szerelem elsöprő szenvedélye és a meditatív-kontemplatív hangnem e versekben egyszerre van jelen, s épp ezért kiérezhető a sorokból, hogy itt már nem egy fiatalember lángoló szerelméről, hanem sokkal inkább egy érett, megfontolt, révbe ért, múltjára visszatekinteni és azzal számot vetni tudó és akaró lírai szubjektum versbeszédével találkozhat az olvasó. A költőt körülvevő világban a mindennél jobban szeretett nő, a társ testi-lelki valója az egyetlen biztos pont, ahová mindig vissza tud térni, bárhol jár is, ezért elmondható, hogy e szerelmi ciklus verseiben a lírai alany elsődlegesen a szerelemben és a családban, a privát szférában és annak intimitásában keresi a megnyugvás lehetőségét.

A kötet második ciklusa *A költő trófeái* címet viseli, melyet nyugodtan nevezhetnénk metapoétikus lírának – nem másról szól ugyanis az e ciklusba komponált versek többsége,

mint magáról a versről, az írásról, a költői alkotásról. A ciklusból a kötet címadó verse az egyik legrepresentatívabb darabja a ciklusnak, mintegy összefogja ezt a tematikát.

A költői beszélő leginkább nem fizikai, hanem intellektuális értelemben vett soha véget nem érő szeretkezésre gondol, s gyakorlatilag költői hitvallást fogalmaz meg, melynek értelmében a versírás és versolvasás szabad szellemi tevékenység, a költőnek pedig kötelessége a szellem szabadsága nevében alkotnia és állást foglalnia. Böszörményi költészetére jellemző módon itt is megidéződik az antik, a klasszikus és a reneszánsz műveltség és kultúra, a lírai szubjektum például Ciceróra, Tacitusra, Machiavellire és Kantra emlékezik, jelezve, hogy az emberi kultúra egy és egyetemes, átnyúlva azt időn, az ókortól egészen napjainkig. A metapoétikus versekben a költő egyúttal nyelvfilozófiai mélységekbe is merül (elég például a Wittgensteinre utaló *A betűvonalat ablakán* című költeményt említenünk), s a szerzőre oly jellemző módon itt is megjelenik a kanti, hegeli és heideggeri világ-, idő- és történelemfelfogás, illetve ezzel igen szoros összefüggésben a költészet társadalmi szerepvállalásának igénye (lásd *A vers nem lett osztályharcos* című programadó hosszúverset).

A nyelvről, a nyelv művészi használatáról, és a nyelvi műalkotások képzéséről, és mindezen túl persze azok lehetséges társadalomformáló szerepéről elmélkedő, metapoétikus költemények gyűjteményét követi a *Nem ugatnak a napkutyák* című harmadik ciklus, mely tematikailag is szerves folytatása a korábbi ciklusnak. A költői beszélő a szerelem és a magánélet terepéről fokozatosan áttevett a nyelv- és művészetfilozófia vizeire, ezt pedig ugyancsak meditatív-filozofikus versek ciklusba rendezett gyűjteménye követi, melyek elsősorban magával az emberi létezéssel, mint olyannal, illetve a történelemmel (elsősorban a huszadik század viharos, magyar, európai és világtörténelmére reflektálva) igyekeznek számot vetni. Az emberi léttel való számvetést és történelemelemzést végző versek e ciklusából talán a *Nikola Tesla fehér galambja* című elégikus hosszúvers a legérdekesebb darab:

Nikola Tesla fehér galambja

Bizalmába fogadott az Isten. Galamb formát öltött.

Az elmúlt hetekben délelőttönként velem volt a Central parkban.

A fehér galambot kenyérmorzsával tápláltam,

mintha a lelkemet etetném jóízű illúziókkal.

Ő már tudta, hogy doktor Wembley ma eljön hozzám

reggel tíz körül a New Yorker Szállodába,

a 3327-es szobába.

Pápaszemet visel, s mielőtt fölém hajolna, orrán megigazítja,
jobban akarja látni a halált.

Én csak fekszem kiterítve a kétes tisztaságú lepedő
takarta ágyon, s hagyom, hogy halottkémkedjen
ez az ismeretlen, de mindenképpen joviális úriember.

Aszott testem nem nyújthat neki kellemes látványt,
de hát nem tart oly soká megállapítani a halál beálltát.

Csak hümmög felettem, mint a Legfelsőbb Bíróság
egyik tagja teszi majd, amikor Marconit tizenhét esetben elmarasztalja.

A szomszéd szobában szól a rádió...

*Még broadcastingnak hívták, s nagyon sok pénzbe került,
Mikor az első szpíker izgatottan a mikrofonhoz ült,
Érces hangja felszárnnyalt és messzire repült,
És egy hallgatóban megszólalt: – A próba sikerült!*

Milyen különös erővel szüremkedik át a hang a falakon!
Még ott a tekintetem a néhány napja eltűnt fehér galambon.
Zajos váróterem a világ. Mindenki siet, kapkod és kiabál,
különös megnyilvánulása ez az anyagból szerkesztett értelemnek.
A Niagara párái alatt szivárvány feszíti mellét a nyugodt égre.
Hangszál.

Doktor Wembley még mindig itt áll mellettem. Lenézek rá.
Nem oly fölényes tekintettel,
mint ahogyan Edisonra,
amikor lekezelően és elutasítóan beszélt a váltóáramról,
pedig a fémkeblű dinamókat szopják
a sivalkodó transzformátorok.

Leng az idő fehér vászna felettem, s a szomszéd szobában
továbbra is kitartóan szól a rádió...

S néha zavar minket, s néha gépek zavarják,
Már zsebre vágjuk, s ha rosszul figyelsz, ő is zsebre vág.
Szép időben minden műsor tisztán fogható,

És a programban a régi dal is újra hallható:

.....

Ha nem lenne ez a lengő hang,
megmerevedne az univerzum körülöttem,
így csak magam vagyok szikla-merev.

Doktor Wembley indulásra készen áll.

A szoba sarkából még visszapillant,
ajka szavakat morzsol:

genius is one percent inspiration
and ninety-nine percent perspiration,
s búcsú helyett megcsóválja a fejét.

Rosszallóan nézek le rá, csak ne őt idézte volna,
de már be is csukódik mögötte az ajtó,
s a vékony falakon áthallik,
a szomszéd szobában továbbra is szól a rádió.

Még ott a tekintetem a néhány napja eltűnt fehér galambon.

Nikola Tesla, a szerb-amerikai fizikus és feltaláló (1856-1943), a késő tizenkilencedik és a korai huszadik század e meghatározó és titokzatos zsenije Böszörményi Zoltán számára kiváló alteregó, hogy a történelmi múltat és az emberi kultúra haladását (vagy éppen bizonyos értelemben vett hanyatlását?) értékelje. A szerző szeret nagy gondolkodók, a történelmet és az emberi kultúrát alakító személyiségek bőrébe bújni és / vagy nekik lírai monumentumot állítani, és sajátos maszkos-élményképző költészetében kiemelten kedveli a jelentős eredményt felmutató természettudósokat. Elég, ha felidézzük emlékezetünkben, hogy két kötetnyi Böszörményi-vers és számos más kötetbe ágyazott ciklus szól Ettore Majorana, a fiatalon rejtélyes körülmények között olasz elméleti fizikus nevében. Majorana a lírai fikció szerint azért tűnik el önként a világ szeme elől és vonul egy kolostor magányába, mert tudományos eredményei az eltűnése idején még nem létező nukleáris fegyver kidolgozásának előszobáját képezik, ő pedig úgy érzi, azzal lehet leginkább az emberiség szolgálatára, ha e tömegpusztító technológia létrehozásában nem vesz részt tevőlegesen. A Tesla-alteregó itt Majoranához hasonlóan aggódik és kételkedik, miközben Marconit, a drótnélküli táviró feltalálóját, Tesla egyik riválisát, valamint Thomas Edisont, az emberi történelem egyik ugyancsak legjelentősebb feltalálóját idézi meg. De találhatunk itt egy idézetet a magyar

modernség legkiválóbb költője, József Attila *Munkások* című verséből is. A költészet és a természettudomány / technika, költő és jelentős természettudósok kapcsolata témájában talán Orbán János Dénes esszéjét érdemes hosszabban idéznünk:

„Hát, jöhet még, kérem szépen, mert az élet különleges. És a különleges életben egy különleges és megmagyarázhatatlan dimenzió a költészet. Oly metafizikus és oly esetleges minden, mégis, mintha semmi sem történe véletlenül, mintha látnokok világa lenne ez, vagy egy perverz, de zseniális rendezőé. Mert, kérem szépen, a 2014 derekán publikált verseskötny, a Majorana a tér tenyerén még ki sem húlt az olvasók és az értelmezők asztalán, a római magisztrátus szenzációs bejelentést tett 2015 februárjában: fotók és tanúvallomások alapján úgymond hivatalosan is megváltozik Ettore Majorana biográfiája, akit 1955-ben a venezuelai Valenciában kaptak lencsevégre, ahol is Bini álnéven élt. 1959-ben onnan is eltűnt. Az már a jövő kutatásainak a témája, hogy ki lehetett 1981-ben (akkortájt, mikor Böszörményi második verseskötnyve megjelent), Rómában az a kolostorban megszállt, hajléktalan csavargónak tűnő öregúr, aki a Fermat-tétel megoldásáról értekezett (a tételt 1995-ben sikerült bizonyítani) néhány érdeklődőnek, akiknek ugyanvalóst feltűnt ez a groteszk szituáció, mármint az, hogy egy öreg csavargó a Fermat-tételről értekezik. Azaz, úgy tűnik, Böszörményi legalább három évtizedig kortársa volt alteregójának, elméletileg az sem kizárt, hogy valahol a világban egyszer elmentek egymás mellett, és belenéztek egymás szemébe. így most már nem állíthatjuk bizonyosan, hogy Böszörményi talált rá Majoranára, lehetséges az is, hogy a furfangos Majorana találta meg őt, az anyagon túli dimenzióban – a versben – való túlélés céljából. Az életben minden lehetséges, még ha az irodalomban még lehetségesebb is. Az embert kirázza a hideg, hogy a poéták mibe keverednek, milyen megérzéseik, látomásaik vannak – és nem lehet mindig a vakvéletlenre hivatkozni, nem. Most már csak az a kérdés, hogy az új, valóságos fordulatoknak köszönhetően, a további meglepetéseket ígérő tényfeltárásokkal párhuzamosan folytatódik-e Majorana költői létének érzelmes krónikája is.”²

Böszörményi Zoltán költői beszélőjének szemében a rohamos technikai fejlődés nem csupán az előrelépés lehetőségét, de az emberiség önmegsemmisítésének veszélyét is magában rejti – ebben pedig, ha végigtekintünk a huszadik század világtörténelmén, és figyelembe vesszük

² ORBÁN János Dénes, *A molekuláris költészet, avagy a magyar poéta esete a talján atomfizikussal*, Irodalmi Jelen Online, 2015. 03. 07.

<https://www.irodalmijelen.hu/2015-mar-7-0820/molekularis-kolteszet-avagy-magyar-poeta-esete-taljan-atomfizikussal>

azt a tényt, hogy szinte minden komolyabb technológiai fejlesztés elsősorban haditechnikai célokat (tehát ne szépítsük: embertársaink kiirtását) szolgálja, úgy a lírai szubjektumnak kétségtelenül igaza van. Mindazonáltal a ciklus versei a borúlátás és az emberiség fejlődése kapcsán a költőt gyötrő, jogos és realiztikus, tapasztalatokon alapuló szkepszis mellett optimizmust és mindenek feletti, humanista, az embert mint olyat az összes hibájával együtt mélységesen szerető életigenlést is megfogalmaz, miként arról például a *Spinoza redux*, *A quadrabai sziklaugrók bátorsága* vagy a *Woodstock Boogie* című versek is tanúskodnak. Minden homlokráncoló kételkedése és jogos félelme ellenére e költészet alapvetően mégiscsak arról tesz tanúbizonyságot, hogy hisz az ember intellektusában, erkölcsi érzékében, fejlődőképességében és létezésének értelmében. A negatív történelemértékelés fölé kerekedik a kultúra, tudomány, művészet fensőbbségébe vetett hit, a múltból levont következtetések miatti költői pesszimizmusba pedig jó adag jövőre vonatkozó optimizmus is vegyül.

Elhunyt író- és egyéb művészeti ágakban tevékenykedő alkotótársairól (Kertész Imre, Esterházy Péter, Csoóri Sándor, Bodor Pál, Kocsis Zoltán), valamint több vers erejéig (*A szó homlokára feszül, A körönd is a fénykép része, Soproni történet ezerkilencszázötvenhatból*) az 1956-os forradalom és szabadságharcról, mint a huszadik századi magyar történelem egyik gyászos fordulópontjáról megemlékező, múltba forduló, historizáló hangvételt megütő monumentum-versek gyűjteménye a kötet utolsó tematikus egysége. Az *Idő-karmester* címet viselő ciklus, melynek költeményei, köztük a záró vers, a *hullámok tükrében* című opus is alapvetően az emberi lét szükségzerű végességéről és mulandóságáról elmélkednek, a költőre oly jellemző módon filozófiai mélységekbe merülve:

hullámok tükrében

Lengened kell, akkor is,
ha már nem leng senki sem,
s hullámok tükrébe meredve,
újra s újra,
muszáj vallatóra fognod a végtelent.
De ha a meddő próbálkozások órája lejárt,
s a kérges gond fölé zömök felleg hajol,
látod-e, mit vontat:
gyermekkorai emléket,
meg nem valósult tervet,

halakkal teli tengert,
halk reményt,
talán sápadt hiányérzetet,
áttetsző sejtelmeket?
Hányszor mondtad,
magadba botolva:
ha nem lehet,
hát nem lehet!
(Az elérhetetlen amúgy is naponta ingerel.)
És mégis,
többször tapasztaltad már,
küszöbödöt átlépi a folytatás.
Hisz akkor is,
ha úgy véled, már nincs tovább,
tervezned kell az acélszürke mát.
Percet sem törődnöd azzal,
hogyan az elmúlásnak is,
mint minden jónak,
egyszer el kell múlnia.

Böszörményi Zoltán lírai beszélője itt egyfajta Ady Endre költészetéből eredeztethető mégis-morált próbál felvállalni, azonban nem valamely konkrét társadalmi-politikai-gazdasági konstellációval, hanem az ember biológiai természetéből fakadó, szükségszerű elmúlással szemben. A perszónifikált idő, az egész emberi létezését vezénylő *Idő-karmester* szükségszerűen az elmúlásba vezényel mindenkit, aki él. Azonban igen ironikus és éles költői megállapítás, mely szerint még magának „az elmúlásnak is, / mint minden jónak, / egyszer el kell múlnia”, melyből arra következtethetünk, hogy az alkotó ember fennmaradó művein keresztül lényegében túléli önmaga elmúlását. A költő az irodalmi szöveg örökkévalóságán keresztül talán egyfajta fizikai-biológiai létezésén túli, intellektuális értelemben vett öröklétet nyer, függetlenül attól, hogy hisz-e a túlvilágban és a transzcendens élet lehetőségében vagy sem, ez pedig máris több optimizmusra adhat okot, mint azt a mindenkori befogadó a meditatív-homlokráncoló, egzisztenciál-filozófiai mélységekben örvénylő sorokat olvasva elsőre gondolhatná. A fizikai értelemben vett elmúlás ugyanis nem valamiféle büntetés,

hanem az emberi létezés szerves, elengedhetetlen része, és talán éppen létezésünk általunk jól ismert és félt végessége az, amely értelmet ad neki.

Ami Böszörményi lírai beszédmódját illeti általánosságban, elsősorban az esztétizmus lehet a költészetét legtalálóbban jellemző kategória. Nem riad vissza a szó tradicionális, esztétikai értelmében vett szép versek írásától egy olyan posztmodern irodalmi környezetben, ahol ugyan az esztétizáló beszédmód az értékpluralizmus jegyében nem elutasított megnyilatkozási forma, ám a profanizáló, az esetek jelentős részében ezzel együtt neoszenzibilis poétikák divatjának idején semmiképpen sem a kortárs költészet legkedveltebb megszólalási módja. Böszörményi leginkább tradicionális metaforákban, finoman megcsendülő, kötött formájú versekben, valamint mindenképpen valamifajta természetes lüktetéssel megszólaló szabadversekben érzi a leginkább otthon magát. A képek, jelzős szerkezetek egyfajta tradicionalista-neoklasszicista regiszterrel is felruházzák a költő verseit. A szövegek visszanyúlnak az elődökhöz, s nem csupán a metaforákat, toposzokat illetően, de némely helyen egyenesen intertextuálisan is. Stílusát tekintve Böszörményi versei mintha ötvöznék a *Nyugat* és az *Újhold* poétikai hagyományait, különös tekintettel a kötött formában íródott, klasszicizáló versekre. A szabadversek ezzel szemben talán kevésbé hordozzák magukon a nyugatos-újholdas jegyeket, sokkal inkább belső monológokként, tudatfolyam-versekként szólalnak meg, kissé eltolódva akár még az avantgárd lírai beszédmódok irányába is. Amit jelen kötet, s úgy általában e költészet kínál, az megítélésem szerint elsősorban esztétikai tapasztalat. A könyv versei finom érzékenységgel, jól felépített, fegyelmezett párosszal megszólaló szövegek, melyek a szereplíra teremtette maszk ellenére bensőséges személyességgel nyilatkoznak meg. A lírai beszélő mintha közvetlenül próbálná meg a mindenkori befogadót megszólítani, a közvetlenség illúziója pedig talán az olvasás folyamata közben sem omlik össze, mivel a szövegek a beszélő konstruáltsága, az őt övező fikció ellenére is meglepően autentikusak, személyhez szólók maradnak.

Böszörményi Zoltán legutóbbi verseskötete a benne jelenlévő filozófiai, irodalmi és természettudományos intertextuális utalásrendszer mellett a végletekig őszinte, vallomások lírai mű, melyben az immár érett költő számot vet mindazzal, aki és ami volt, akivé és amivé lenni tudott egész addigi életében, szintetizálva és új kontextusba helyezve a korábbi Böszörményi-kötetek lírai üzenetrendszerét. Saját személyes létezését, az emberi kultúra történetét, valamint az emberi létezést általában vizsgálja, s verseiben egyetemes mondanivalót közöl mindenkori olvasójával: a költő minden megnyilatkozása által a humanitás és az egyetemes emberi kultúra védelmezőjeként is beszél hozzánk, minden körülmények között, minden őt ért csalódás, negatív benyomás és történelmi trauma ellenére

kontemplatív nyugalommal nyilatkozva meg. Végtelen bölcsességgel és őszinteséggel int emberségre, a sorssal, a történelemmel és egymással való megbékélésre és arra, hogy tanuljunk saját múltbeli hibáinkból. József Attilával szólva elsősorban azt szeretné, ha *mind emberek lennénk*, a szó legjobb, legnemesebb értelmében, ugyanakkor a magunk természetes gyarlóságával együtt.